

Kantelu eduskunnan oikeusasiamiehelle Turun päivänavauskäytännöstä

Kantelija: Dosentti Jouni Luukkainen

puheenjohtaja, Pääkaupunkiseudun ateistit ry (kotisivu: www.ateistit.fi)

Wallininkuja 2 C 53, 00530 HELSINKI

p. (09) 191 51443, (09) 7534 703; jouni.luukkainen@helsinki.fi

Viranomaisen, jonka menettelyä arvostelen: Turun kaupungin kasvatus- ja opetustoimi, erityisesti kasvatus- ja opetustoimen johtaja Timo Jalonen.

Toimenpide, jota pidän virheellisenä: Lehtitiedon perusteella Turun peruskouluissa ja lukioissa pidetään sellaisia uskonnollisia päivänavauksia, joista vastoin perustuslakia ja Opetushallituksen ohjeita kukaan ei saa omantunnonnsyistä vapautusta.

Asian kuvaus: *Turun Sanomat* julkaisi la 15.1.2011 (sivu 7) toimittaja Heli Peltoniemen artikkelin ”Aamuhartauksista juontuva perinne on hiipumassa: Päivänavaus jää kouluissa usein pitämättä” (**LIITE 1**). Lainaan artikkelista seuraavan:

Osassa Turun kouluja seurakunnan työntekijät pitävät päivänavauksia viikoittain, mutta monessa koulussa vain kuukausittain tai harvemmin.

.....
– Turun koulujen oppilaista 70 prosenttia on evankelisluterilaisia, muut muiden uskontojen edustajia tai uskonnottomia. Kouluissa halutaan välttää uskonnollisia konflikteja, Turun koulutoimenjohtaja **Timo Jalonen** sanoo.

Muihin uskontokuntiin kuuluvat ja uskonnottomat voivat saada evankelisluterilaisista päivänavauksista vapautuksen, ja heille on järjestettävä sen ajaksi muuta ohjelmaa.

– Rukous on se kriteeri. Yksi virsi ei vielä tee päivänavauksesta uskonnollista, Jalonen linjaa.

Tässä sen jääminen mainitsematta, että myös evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvat oppilaat ja opiskelijat voivat saada evankelis-luterilaisista päivänavauksista vapautuksen, on ilmeisesti yksin toimittajan virhe. Mutta koulutoimenjohtajan sanoman mukaan virsi ei tekisi päivänavauksesta uskonnollista, jolloin virren sisältävästä (ilmeisestikin seurakunnan työntekijän pitämästä) päivänavauksesta ei siis tarvitsisi erikseen tiedottaa eikä siitä voisi saada vapautusta eikä sen ajaksi tarvitsisi järjestää muuta ohjelmaa.

Miksi kuvaamani toiminta on mielestäni virheellistä? Katson kuvaamani toiminnan olevan virheellistä seuraavalla tavalla. Esitän ensin yleisen taustan kohdissa **a-c**, ja tarkastelen sitten Turun kaupungin opetustoimen käytäntöä näiden valossa kohdassa **d**.

a) *Opetushallituksen ohjeet koulun/oppilaitoksen uskonnollisista tilaisuuksista.*

a1) *Itse ohjeet.* Perustuslain 11 §:n mukaan kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen. Opetushallitus on antanut tästä ohjeet perusopetusta koskevan tiedotteen ja muistion 19/2006 (28.2.2006) luvussa ”5. Koulun uskonnolliset tilaisuudet”, jonka lainaan seuraavassa kokonaisuudessaan, sekä lukiota koskevan tiedotteen ja muistion 28/2006 (31.3.2006) vastaavassa luvussa ”5. Oppilaitoksen uskonnolliset tilaisuudet”, jonka poikkemat edellisestä selostan sitten lyhyesti:

Koulu voi edelleen järjestää uskonnollisia tilaisuuksia kuten jumalanpalveluksia ja uskonnollisia päivänavauksia. Tällaiset tilaisuudet katsotaan uskonnon harjoittamiseksi. Perustuslain 11 §:n 2 momentin mukaan ketään ei voida velvoittaa osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen. Tämän perusteella oppilasta ei voida velvoittaa osallistumaan jumalanpalvelukseen, uskonnolliseen päivänavaukseen tai muuhun uskonnolliseen tilaisuuteen.

Oppilaan huoltaja ilmoittaa, jos oppilas ei osallistu uskonnon harjoittamiseen. Ilmoituksen voi tehdä kertaluontoisesti esimerkiksi kouluun ilmoittauduttaessa tai tapauskohtaisesti. Ilmoituksen muodon päättää opetuksen järjestäjä. Ilmoituksen jälkeen koulu huolehtii siitä, että oppilas ei osallistu kyseisiin tilaisuuksiin. Koululla on vastuu oppilaan turvallisuudesta myös silloin, kun oppilas ei osallistu koulun järjestämään uskonnolliseen tilaisuuteen. Koulu järjestää oppilaalle tilaisuuden ajaksi muuta toimintaa.

Perustuslain 11 §:n 2 momentin tarkoituksena ei ole estää muiden positiivista uskonnon harjoittamisen vapautta. Sen tarkoituksena on ensisijassa suojata henkilöä omantuntonsa vastaiselta uskonnon harjoittamiselta. Huoltajan ilmoituksesta oppilas vapautetaan omantunnon syistä uskonnon harjoittamisesta. Koulutyön sujumuuden kannalta ilmoitus on hyvä tehdä mahdollisimman ajoissa etukäteen, esimerkiksi lukukauden alussa.

Opetuksen järjestäjällä ja koululla on velvollisuus tiedottaa huoltajille koulun toiminnasta. Koska oppilaalla on huoltajan ilmoituksesta perustuslain 11 §:n 2 momentin mukaan mahdollisuus kieltäytyä uskonnon harjoittamisesta, niin tiedotteista on käytävä ilmi koulun järjestämät uskonnolliset tilaisuudet. Opetuksen järjestäjä päättää ilmoitusmenettelystä.

Opetushallituksen ohjeen mukaan lukiossa opiskelija itse on tässä asiassa puhevallan käyttäjä ja tiedonsaantiin oikeutettu; oppilaitoksen ei myöskään tarvitse järjestää uskonnollisen tilaisuuden ajaksi muuta toimintaa.

Oikeuskirjallisuudessa [Matti Lahtinen ja Timo Lankinen, *Koulutuksen lainsäädäntö käytännössä*, 7. uudistettu painos, Tietosanoma, Helsinki, 2010; ss. 132 ja 145] tämä sanotaan selvästi: (perusopetuksesta) ”Vapautuksen perusteina ovat yksinomaan omantunnon syyt. Huoltaja voi hakea vapautusta, vaikka kysymyksessä olisi oppilaan oman uskonnollisen yhdyskunnan tilaisuus.”; (lukiossa) ”Opiskelija myös ilmoittaa, jos hän ei osallistu omantunnon syistä uskonnon harjoittamiseen.”

a2) Näiden ohjeiden muotoutumisesta. Tarkastelen nyt tarkemmin kohdan **a1** ohjeiden muotoutumista. Haluan esittää pitkäähkön tarkasteluni korostaakseni perustuslain vakavasti otettavaa.

Tein eduskunnan oikeusasiamiehelle välillisesti kantelun Opetushallituksen 6.6.2003 antamista tiedotteista ja muistioista ”Perusopetuslain/Lukiolain muutoksen vaikutukset uskonnon ja elämäntiedon opetukseen sekä koulun/lukion toimintaan” tehdessäni näiden ohjeiden soveltamisesta kantelut Helsingin kaupungin opetustoimesta (dnro:t 1991/4/2003 ja 2097/4/2003) ja Espoon kaupungin opetustoimesta (dnro 2083/4/2003). Jo hiukan ennen minua oli suoraan näistä Opetushallituksen tiedotteista ja muistioista peruskoulun osalta tehnyt kantelun samoin eduskunnan oikeusasiamiehelle rehtori Satu Honkala (dnro 1705/4/2003).

Kantelin kuten Honkalakin erityisesti siitä, että Opetushallituksen alkuperäisissä muistioissa yllä mainitsemalleni vapautumiselle asetettiin seuraavalla tavalla oikeudetta rajoituksia:

Perustuslain 11 §:n 2 mom:n tarkoituksena on ensisijassa suojata henkilöä vieraan uskonnon harjoittamiselta. Vapautuksen perusteina ovat yksinomaan omantunnon syyt. Lähtökohtana voidaan pitää, ettei oman uskonnollisen yhdyskuntansa tilaisuudesta voi vapautua. Huoltajan/Opiskelijan esittämästä perustellusta syystä oppilas/hänet vapautetaan uskonnon harjoittamisesta.

Tästä ohjeidensa kohdasta Opetushallitus sitten itse luopui kanteluasioiden edetessä.

Näissä kanteluissani, tai tarkemmin sanoen niiden liitteenä olleessa tutkielmassani ”Koulun uskonnollisista tilaisuuksista vapautuminen (15.9.2003)”, joka on ilmestynyt painettunakin (Vapaa Ajattelijat 6/2003, 5–7; http://www.vapaa-ajattelijat.fi/lehti/2003_06/koulun_uskonnollisista_tilaisuuksista_vapautuminen.html), kerroin, että vuoden 2000 perustuslakiin sisältyvä vuoden 1995 perusoikeus uudistus pyrittiin ottamaan huomioon 1.8.2003 voimaan tulleissa uudessa uskonnonvapauslaissa sekä siihen liittyvissä laeissa perusopetus- ja lukiolakien uskonnon ja elämäntiedon opetusta koskevien pykäliden muutoksista, mutta että suoraan perustuslain soveltamisen varaan jäi kuitenkin koulun uskonnollisista tilaisuuksista omantunnon syistä vapautuminen. Tarkastelin Opetushallituksen ohjeita uskonnonvapauslainsäädännön valmistelun yhteydessä esitettyjen kantojen perustalta.

Totesin, että missään valmistelun vaiheessa ei esitetty seikkaa, että perustuslain 11 §:n 2 momentin tarkoituksena olisi ensisijassa suojata henkilöä vieraan uskonnon harjoittamiselta; seikan huomioonottamista kun kaiketi ajateltiin itsestäänselvyytenä, jolloin se ei korostamista kaivannut.

Mutta huomautin, että sensijaan kriittistä oman (uskonnollisen yhdyskunnan) uskonnon harjoittamiselta suojautumista korostettiin. Niinpä Uskonnonvapauskomitean mietinnössä (komiteamietintö 2001:1) uskonnonvapauslakiesityksen säätämisyjärjestyksestä käsittelevässä kohdassa lukee (sivu 52, palsta 2):

Toisaalta perusoikeusuudistuksen yhteydessä silloiseen hallitusmuotoon otettiin myös voimassa oleva perustuslain 11 pykälän 2 momenttiin sisältyvä säännös, jonka mukaan kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen (ns. negatiivinen uskonnonvapaus). Oikeus olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen on riippumaton siitä, kuuluuko henkilö johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan.

Samassa kohdassa lukee myöhemmin (sivu 53, palsta 2):

Niin sanottu negatiivinen uskonnonvapaus on esityksessä otettu huomioon siten, että uskonnonopetuksessaan asianomaiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvaa oppilasta tai opiskelijaa ei saa vastoin tahtoaan velvoittaa osallistumaan rukouksiin, hartauden harjoitukseen, jumalanpalveluksiin tai muihin vastaaviin uskonnon harjoittamismuotoihin.

Tuossa siis puhuttiin uskonnonopetuksesta kaiketikin uskonnon oppitunteihin rajoittuen, mutta mietintö ei mitenkään käsitellytkään koulujumalanpalveluksia eikä uskonnollisia päivänavauksia, jotka eivät edes sisälly opetussuunnitelmiin. Voi kuitenkin ajatella, että komitea olisi tarkoittanut lausua samaa uskonnollisten tilaisuuksien osalta. Uskonnonvapauskomitean mietintöön liittyvässä eriävässä mielipiteessään professori Martin Scheinin palauttaa uskonnonopetusta tarkastellessaan mieliin saman:

Myös vuoden 1995 perusoikeusuudistuksessa korostettiin, että uskonnonvapauden kuuluu oikeus olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen ja tämä oikeus on riippumaton siitä, kuuluuko yksilö johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan.

Hallituksen esityksessä (HE 170/2002 vp) oli uskonnon ja elämäntiedon opetusta koskeneiden perusopetuslain 13 §:n ja lukiolain 9 §:n rinnalle lisätty 13 a § ja 9 a § uskonnon harjoittamiseen osallistumisesta. Lainaan 13 a §:n kokonaisuudessaan:

Perusopetuksen järjestäjän tulee etukäteen tiedottaa oppilaiden huoltajille koulun toimintaan sisältyvistä jumalanpalveluksista sekä muista uskonnon harjoittamiseksi katsottavista tilaisuuksista ja toimituksista. Lisäksi huoltajille tulee kertoa, miten huoltaja voi ilmoittaa, jos oppilas ei osallistu kyseisiin tilaisuuksiin.

Oppilaalle, joka ei osallistu uskonnon harjoittamiseen, tulee järjestää sen sijasta muuta toimintaa.

(Myös 9 a § puhuu muun toiminnan järjestämisestä; tiedonsaanti- ja puhevalta on opiskelijalla.) Mutta eduskunnan sivistysvaliokunta teki lausunnossaan (SiVL 14/2002 vp) rajauksen näihin koululakien a-pykäliin pitäessään uskonnonharjoituksena vain uskonnollisia tilaisuuksia; lisäksi se esitti a-pykäliin perustuslain sanamuotoon viittaavan tarkennuksen ”omantunnon syistä”. Perustuslakivaliokunta poisti sitten hallituksen esityksestä nämä a-pykälät ja totesi mietinnössään (PeVM 10/2002 vp) seuraavaa:

Sääntelyä on kuitenkin soveliaampaa luonnehtia menettelytapasääntelyksi, kuten sivistysvaliokunta on tehnyt, sillä perustuslaki ei tässä asiassa oikeastaan tarvitse täsmäntävää sääntelyä. Puhtaasti perustuslain näkökulmasta sääntely on poistettavissa.

Tahdon myös tähdentää, että ei sivistysvaliokunta eikä sittemmin perustuslakivaliokuntakaan sinänsä poistanut eikä muuttanut mitään muuta 13 a §:n ja 9 a §:n sisällöstä, vaan sisältöhän nimenomaan sivistysvaliokunnan muotoilun mukaisena näkyy Opetushallituksen tiedotteissa vuodelta 2006 (ei vielä vuoden 2003 versioissa).

Eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen perustuslakivaliokunnan mietinnön mukaisena. Kuten tutkielmassani kirjoitin, mielestäni yllä selostamani historian valossa eduskunta ei poistaessaan näin

hallituksen esityksestä a-pykälät kuitenkin peruuttanut seuraavaa yllä lainaamaani Uskonnonvapauskomitean mietinnön lausumaa: *Oikeus olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen on riippumaton siitä, kuuluuko henkilö johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan.* Päinvastoin, perustuslakivaliokunta nimenomaan halusi antaa perustuslain selvän tekstin toimia sellaisenaan. Päättelin, että niin olen Opetushallituksen ohjeen oman uskonnollisen yhdyskunnan tilaisuudesta vapautumista koskeva lähtökohtainen rajoitus oli perustuslain ja eduskunnan kantojen vastainen.

Huomautin edelleen, että eduskunta ei myöskään rajannut omantunnonvastaisuuden käsitettä. Sivistysvaliokunnan yllä mainitsemaani lausuntoon sisältyy seuraava:

Valiokunta toteaa myös, että omantunnonvastaisuus on hyvin subjektiivinen käsite eikä sitä lainsäädännöllä voida edes tarkasti määritellä.

Valiokunta ei, kuten ei myöskään perustuslakivaliokunta, antanutkaan mitään omantunnonvastaisuuden tulkintaa eikä myöskään viittanut mihinkään mahdolliseen perustuslakiuudistuksen aikaiseen tulkintaan (jollaista ei kai olekaan). Siksi, kuten esitin, myöskin Opetushallituksen ohjeen vaatimus ilmoitukseen tarvittavasta ”perustellusta syystä” oli vastoin eduskunnan kantoja.

Totesin edelleen, että eduskunta ei myöskään ollut esittänyt sitä, mitä Opetushallituksen virkamies esitti vastauksessaan tiedusteluuni 6.6.2003 annetuista ohjeista, nimittäin että oman uskonnon hartauden harjoittamisesta ei ole pääsääntöisesti loogista omantunnon syihin vedoten kieltäytyä, koska kerran kyseisen uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyyden on valinnut. Vasta 18 vuotta täyttäneellä on oikeus omalla päätöksellään jäsenyydestä luopua, mutta siitä huolimatta lukiossa opiskelija käyttää itse puhevaltaa opiskelujaan koskevista asioista, niin tässäkin.

b) *Opetushallituksen ohjeet koulun perinteistä juhlista.* Lainaan kokonaisuudessaan peruskoulua koskevien voimassaolevien, 28.2.2006 annettujen ohjeiden luvun ”4. Koulun perinteiset juhlat”:

Suomalaisella koululla on useita perinteisiä juhlia kuten joulujuhla, kevätjuhla sekä YK:n päivän ja itsenäisyyspäivän juhla. Niihin saattaa sisältyä joitakin uskontoon viittaavia elementtejä. Eduskunnan perustuslakivaliokunta on tähdentänyt, että tällaiset juhlatraditiot ovat osa suomalaista kulttuuria. Juhlaan mahdollisesti sisältyvän virren tai jouluvankeliuksen johdosta ei juhlaa voida pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavana tilaisuutena.

Koulun juhlat ovat osa opetusta ja koulutyötä. Perusopetuslain 3 §:n mukaan opetuksessa tulee olla yhteistyössä kotien kanssa. Koulun tulee tiedottaa oppilaiden huoltajille koulussa järjestettävistä tapahtumista ja niiden sisällöstä. Tarvittaessa huoltajien kanssa voidaan sopia oppilasta koskevista yksilöllisistä järjestelyistä ja mahdollisesta vaihtoehtoisesta toiminnasta, mikäli vakaumus estää osallistumisen juhlaan tai sen osaan. Järjestelyistä sovittaessa tulee ottaa huomioon oppilaan turvallisuus.

Suomalaisen koulujuhlaperinnön vaalimisessa ja kehittämisessä lähtökohtana tulee olla yhteisöllisyyden ja suvaitsevaisuuden periaate.

Lukiota koskevista 31.3.2006 annetuissa ohjeissa tiedonsaantiin oikeutettuja ovat opiskelijan ohella hänen huoltajansa, mutta sopiminen on tehtävä opiskelijan kanssa.

Ohjeiden toisen kappaleen olemassaolo on seuraus kantelusta (dnro 1705/4/2003), jonka rehtori Satu Honkala teki eduskunnan oikeusasiamiehelle Opetushallituksen aiemmista, 6.6.2003 annetuista peruskoulua koskevista ohjeista. Kantelukirjoituksen mukaan oppilas ei voi olla velvollinen vastoin vakaumustaan osallistumaan koulun tilaisuuteen, joka on sisällöltään sellainen, että se loukkaa oppilaan/huoltajan vakaumusta. Edes yksittäisen virren laulamiseen tai kuuntelemiseen ketään ei voida koulussa vastoin hänen vakaumustaan pakottaa. Kantelukirjoituksen mukaan tiedote antaa harhaanjohtavasti sen kuvan, että oppilaat voitaisiin koulun juhlissa pakottaa osallistumaan uskonnon harjoittamiseen.

Apulaisoikeusasiamies Ilkka Raution kannanotto 6.6.2005 kantelun tästä kohdasta kuuluu seuraavasti:

Katson, että tiedotteen kyseisestä kohdasta ei voi johtaa johtopäätöstä, jonka mukaan oppilaat voitaisiin pakottaa koulun juhlissa osallistumaan uskonnon harjoittamiseen. Pidän

asianmukaisena sitä, että tämänkaltaisessa ohjeessa viitataan eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausumaan.

Kirjatessaan sitten uusiin ohjeisiinsa kouluissa jo entuudestaan noudatetun käytännön, että myös koulun juhlien uskonnollisista osista tai niiden tähden koko näistä juhlistakin voi vakaumuksellisista syistä kieltäytyä, Opetushallitus myös tunnusti tuntevansa koulumaailman todellisuuden eduskunnan perustuslakivaliokuntaa paremmin.

c) *Päivänavaukset.*

c1) *Nykyiset säännökset.* Nämä sisältyvät kolmeen asetukseen vuodelta 1998 (voimaan 1.1.1999):

Perusopetusasetus 852/1998 (§ edelleen ajantasainen):

6 § *Päivänavaus.* Päivän työ aloitetaan lyhyellä päivänavauksella.

Lukioasetus 810/1998 (§ edelleen ajantasainen):

5 § *Päivänavaus.* Nuorille annettavassa lukiokoulutuksessa päivän työ aloitetaan lyhyellä päivänavauksella.

Asetus ammatillisesta koulutuksesta 811/1998 (§ edelleen ajantasainen):

9 § *Muu opetukseen liittyvä toiminta.* Oppilaitoksessa tapahtuvaan opetukseen tulee liittyä yhteisöllisyyttä vahvistavaa toimintaa, joka tarjoaa mahdollisuuden arvopohdintaan ja kulttuuriperintöön perehtymiseen.

Vastaavat lait, joiden nojalla nämä asetukset annettiin, perusopetuslaki 628/1998, lukiolaki 629/1998 ja laki ammatillisesta koulutuksesta 630/1998, säädettiin koulutuslainsäädännön kokonaisuudistuksessa, jota koski hallituksen esitys HE 86/1997 vp ja sivistysvaliokunnan mietintö SiVM 3/1998 vp. Asiaan liittyy seuraava kappale mietinnöstä (s. 37, oikea palsta):

Päivänavaus. Valiokunta pitää tärkeänä, että lukiokoulutusta ja ammatillista koulutusta koskevia asetuksia säädettäessä otetaan huomioon, että lukioissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa tulee olla päivänavaus. Erityisesti kurssimuotoisessa opetuksessa on kasvatuksellisista syistä tärkeää kokoontua päivänavaukseen käsittelemään laajempia kokonaisuuksia kuin mitä eri oppiaineiden tunnilla käsiteltävät aihekokonaisuudet muodostavat. Päivänavaus vahvistaa koulujen yhteisöllisyyttä ja tarjoaa mahdollisuudet hiljaisuuden kokemiseen, kasvatukselliseen arvopohdiskeluun ja kehittyvään kulttuuriperintöömme perehtymiseen.

Mietinnön luonnehdinnat ”hiljaisuuden kokeminen” ja ”kulttuuriperintöön perehtyminen” viittaavat selvästi seurakunnan työntekijöiden pitämiin tai muuten uskonnollisiin päivänavauksiin.

Pitäen kappaletta mietinnössä olevana parannuksena hallituksen esitykseen nähden sivistysvaliokunnan jäsen Päivi Räsänen (Suomen kristillinen liitto) totesi asian ensimmäisessä käsittelyssä (eduskunnan täysistunto 83/10.6.1998) edelleen seuraavaa:

Valiokunta halusi säilyttää päivänavaukset edelleen lukioasetuksessa ja laajentaa ne myös ammatillista peruskoulutusta koskevaan asetukseen vastoin hallituksen luonnoksia. Päivänavaukset ovat koko koulun yhteinen kasvatuksellinen hetki, jolloin voidaan pohtia elämän peruskysymyksiä koulun kasvatustavoitteiden pohjalta.

Myöhemmin samassa istunnossa Rauha-Maria Mertjärvi (Vihreä liitto) sanoi lehtorinkokemuksensa perusteella mietinnön tuon kohdan osoittavan kurssimuotoisen luokattoman lukion työtävän vieraaksi kohdan laatijalle.

c2) *Päivänavausten historiaa.* Tätä kysymystä valaisee professori Lassi Pruukin artikkeli ”Opettajan uskonnollisuuden merkitys koulukasvatuksessa ja uskonnon opetuksessa” (*Teologinen Aikakauskirja* 5/2009, 387–403). Alaviitteen 7 mukaan: ”Kansakouluasetuksessa [alaviitteessä 6: Keisarillisen Majesteetin asetus kansakoulun järjestämisestä Suomen Suuriruhtinaanmaalle 11.5.1866/12] ei ollut määräystä hartauksien pitämisestä, mutta tällainen tapa vakiintui yleisesti.” Sivun 388 mukaan: ”... [oppikoulun] koulujärjestys [alaviitteessä 9: Keisarillisen Majesteetin Armollinen koulujärjestys

Suomen Suuriruhtinaanmaalle 8.8.1872/26] edellytti yhä, että uskonnonopetus oli evankelisluterilaisen opin mukaista ja koulussa järjestettiin aamu- ja iltahartaudet.” Alaviitteessä 43: ”Kouluhallitus lähetti vuonna 1937 kansakoulutarkastajille kiertokirjeen, jossa aamu- ja iltarukoukset rinnastettiin juridisesti tunnustukselliseen uskonnonopetukseen. Tällöin kirkkoon kuulumaton oppilas oli huoltajan vaatimuksesta vapautettava näistä.” Alaviitteessä 43 edelleen: ”Oppikoulun puolella hartaudet säilyivät pakollisina aina vuoteen 1962, jolloin tehtiin asetuksen muutos, joka mahdollisti uskonnonopetuksesta vapautetun oppilaan vapauttamisen myös hartauksista. Asetus koulujärjestyksen muuttamisesta 13.4.1962/298.” Sivulla 396: ”Peruskouluun siirtyminen merkitsi muutosta ensinnäkin perinteisessä aamuhartauskäytännössä, sillä se muutettiin vuoden 1970 opetussuunnitelmassa päivänavaukseksi. Päivänavauksen tuli olla luonteeltaan koulua yhdistävä tilaisuus ja uskonnollisten aiheiden ohella siinä tuli käsitellä myös muita oppilaiden elämään, kouluun ja yhteiskuntaan liittyviä aiheita.”

Tässä hengessä päivänavauksista säädettiin peruskouluasetuksessa 718/1984 (22 §) ja lukioasetuksessa 719/1984 (21 §):

Päivän työ aloitetaan lyhyellä päivänavauksella, jossa käsitellään persoonallisuuden kehityksen kannalta merkityksellisiä, oppilaiden elämään, kouluun ja yhteiskuntaan liittyviä aiheita ja johon voi lisäksi kuulua virsi- tai muuta yhteislaulua taikka muuta musiikkia. Päivänavausten tulee myönteisellä tavalla liittyä koulussa/lukiossa annettavaan uskonnolliseen ja eettiseen kasvatukseen.

Oppilas, joka on vapautettu peruskoululain 28 §:n 1 momentissa / lukiolain 19 §:n 1 momentissa tarkoitetusta koulussa/lukiossa annettavasta uskonnon opetuksesta, on vapautettu myös osallistumasta päivänavaukseen.

Viittauksesta uskonnollisiin aiheisiin siis luovuttiin perusopetusasetuksessa 852/1998 ja lukioasetuksessa 810/1998.

c3) Nykyistä keskustelua päivänavauksista. Perusopetuksen yleisten valtakunnallisten tavoitteiden sekä perusopetuksen tuntijaon uudistamista valmistelleen työryhmän ehdotus (*Perusopetus 2020 — yleiset valtakunnalliset tavoitteet ja tuntijako*, Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:1) olisi poistanut päivänavausten pakollisuuden luonnoksessaan valtioneuvoston asetukseksi perusopetuksesta:

8 § *Opetuksen vuosittainen ja viikoittainen määrä*

(5 mom.) Osa työajasta saadaan käyttää työelämään tutustuttamiseen sekä lukuvuoden päättäjäisiin, päivänavauksiin ja muihin yhteisiin tapahtumiin.

(Huomaan, että sanan ”lukuvuoden” sijasta olisi tullut olla ”syys- ja kevätlukukauden”.)

Työryhmän muistiosta annettiin opetus- ja kulttuuriministeriölle 238 lausuntoa (yhden laskutapani mukaan), mutta vain yhdessä niistä otettiin kantaa päivänavauskysymykseen asetusluonnoksen pohjalta, nimittäin yhdistyksemme Pääkaupunkiseudun ateistit ry:n lausunnossa 3.9.2010:

Päivänavaukset. Työryhmän luonnosteleva valtioneuvoston asetus perusopetuksesta sisältää erityisesti sen, että osa työajasta saadaan käyttää päivänavauksiin yhteisinä tapahtumina. Kannatamme sitä, että päivänavauksia ei enää tarvitse järjestää. Ne ovat vain jäännös aiemmista joka-aamuista koulun aamuhartauksista. Uskonnolliset päivänavaukset eivät ole koululle yhteisiä tapahtumia, vaan oppilaita eri ryhmiin jakavia. Päivänavaukset olisi asetuksessa lopetettava kokonaan. Eräässä lukiossa tehtiin tänä syksynä niin, vaikka lukioasetus ei olisi sitä vielä sallinutkaan; syynä oli niiden työskentelyä häiritsevä luonne niiden motivoituneissa järjestäjikseen vain uskonnollisia julistajia.

Lausuntomme luku ”Lausunnon keskeinen sisältö” laajentaakin vaatimuksemme päivänavausten lopettamisesta koskemaan myös lukiota:

Kannatamme työryhmän ehdotusta, että päivänavauksia ei ole enää pakko järjestää. Päivänavaukset tulee lopettaa kokonaan, sillä uskonnolliset päivänavaukset eivät ole koululle yhteisiä tapahtumia, vaan oppilaita erottavia. Lukioasetuksessa tulee tehdä vastaavat muutokset.

Toki, kuten selvensimme lausuntomme aluksi, tavoitteemme on täysin sekulaarinen koulu.

Vain yhdessä muussa lausunnossa tarkasteltiin päivänavauksia: Vapaa-ajattelijain liitto ry:n lausunto 2.9.2010 kritisoi uskonnonvapauden huonoa toteutumista uskonnollisissa päivänavauksissa ja ylipäättään uskonnollisia päivänavauksia.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallituksen kouluasiainsihteri Tuula Vinko Puheen-
vuoro-kirjoituksessaan ”Uskonto näyttäytyy koulussa monin tavoin” *Kotimaassa* to 13.1.2010 (**LIITE 2**) kosketteli myös päivänavauksia:

Koulu voi järjestää myös uskonnollisia tilaisuuksia, kuten koulujumalanpalveluksia, uskonnollisia päivänavauksia tai vaikka gospelkonsertteja. Nämä tilaisuudet kuuluvat uskonnon harjoittamisen kategoriaan, ja siksi niihin osallistuvat vain ne oppilaat, joiden huoltajat niin haluavat. Huoltajan kanta kysytään lomakkeella peruskoulun ja lukion alkaessa. [JL korjaa: lukiossa opiskelija ilmoittaa itse, haluaako osallistua].

Perusolettamuksena on, ettei kenenkään vakaumus vaihtelee vuosittain, joten kyselyä ei ole syytä toistaa joka luokalla, vaan huoltaja voi itse ilmoittaa muutoksista. Tässä kuitenkin vallitsee kunnissa melko kirjava käytäntö.

Tärkeintä on, ettei kenenkään uskonnon harjoittamista estetä eikä ketään siihen pakoteta. Toisinaan koulut pyytävät, että seurakunnan työntekijä jättäisi päivänavauksesta pois rukouksen tai raamatunluvun.

Tarkempi tiedustelu saattaa paljastaa, että kyseinen koulu on laiminlyönyt huoltajakyselyn ja pyrkii siksi hoitamaan tilanteet sammutetuin lyhdyin. Koulu joutuu näet järjestämään uskonnollisen tilaisuuden ajaksi muuta ohjattua toimintaa niille, joiden huoltajat eivät halua lapsensa osallistuvan uskonnolliseen tilaisuuteen. Jos näitä oppilaita on paljon, tilaisuuksista koituu isoja käytännön järjestelyjä.

Seurakunnan työntekijä on koulussa aina kutsuttuna vieraana.

Sen vuoksi asioista on syytä neuvotella ja sopia etukäteen, jotta yhteistyö sujuisi mutkattomasti.

Huomautan, että vaikka huoltajan vakaumus ei vaihtelisikaan, niin hänen tiedostavuutensa asiasta voi kuitenkin kasvaa lapsen koulun aloittamisen jälkeen. Huomautan myös, että uskonnon harjoittamiseen pakottamista ei tapahdu juuri muualla kuin koulussa ja että sekulaarinkaan koulun toteuduttua uskonnon harjoittamista kirkossa ei kukaan estäisi.

Palaan Turun Sanomien artikkeliin (**LIITE 1**). Ensimmäinen haastateltu oli opetusneuvos Pekka Iivonen Opetushallituksesta:

– Päivänavaus näyttää olevan poistuva elementti suomalaisessa koulukulttuurissa, ainakin suurissa kaupungeissa, hän toteaa.

Toisaalta muuttuneista, toisaalta säilyneistä käytännöistä kerrotaan seuraavassa lainauksessani:

Turun Lausteen koulussa päivänavauksia ei pidetä joka päivä.

– Opettaja voi luokissa vaikka kysellä viikonlopun kuulumisia, mutta varsinaisia päivänavauksia kuunnellaan keskusradiosta vain teemapäivinä, kertoo Lausteen koulun vararehtori Annukka Muuri.

Seuraavassa otsikon ”Uskonnollisuus vähentynyt” jälkeisessä tekstissä sanalla ”kuunnellaan” viitattaneen samaan kuin edellisessä lainauksessani, keskusradiosta kuuntelemiseen:

Osassa Turun kouluja seurakunnan työntekijät pitävät päivänavauksia viikoittain, mutta monessa koulussa vain kuukausittain tai harvemmin.

Wäinö Aaltosen koulussa päivänavaukset pidetään luokissa oman opettajan johdolla. Seurakunnan työntekijän päivänavaus kuunnellaan kerran kuussa.

Päivänavausten merkitystä kritisoidaan:

Turun koulutoimenjohtajan mukaan eettisten kysymysten käsitteleminen koulussa on tärkeää, mutta päivänavaukset eivät välttämättä ole paras kanava.

- Jos asetusta muutettaisiin niin, että päivänavaus jäisi pois, en usko, että moni olisi siitä huolissaan, Jalonen toteaa.

Viimeinen lainaukseni Turun Sanomien artikkelista tukee tätä:

Tampereen ja Helsingin perusopetuksen johtajat ovat samoilla linjoilla.

- Aika on ajanut tästä säädöksestä kauan sitten ohi, Tampereen perusopetuksen johtaja Hannu Suoniemi sanoo.

- Viikoittainen päivänavaus voisi riittää. Päivänavauksella on kuitenkin suuri yhteisöllisyyttä lisäävä vaikutus, jos sen muotoa kehitetään, sanoo perusopetuslinjan johtaja Outi Salo Helsingin opetusvirastosta.

d) Turun tapauksen tarkastelu. Kasvatus- ja opetustoimen johtaja Timo Jalosen mukaan yksi virsi ei siis vielä tekisi päivänavauksesta uskonnollista tilaisuutta, mutta yksi rukous tekisi. Tähän on heti huomautettava, että virsi on laulettu rukous ja että juuri laulettuna, vaikka kuulija ei lauluun yhtyisikään, virsi voi olla tunteisiin väärällä tavalla vetoava niin voimakkaasti, että lausuttu rukous, vaikka kuulija siihen jopa tavan vuoksi yhtyisikin, ei sellaista epätoivottavaa vaikutusta tuottaisi. Voi myös ajatella, että päivänavauksessa rukouskin toisin kuin kai virsi jää puhujan esittämäksi vailla kuulijoiden osallistumista. Jalosen erottelu ei ole kestävä. Virsi on uskonnon harjoittamista.

Jalonen on ilmeisesti ajatellut Opetushallituksen ohjeita koulun perinteisistä juhlista; ohjeiden mukaanhan juhlaan mahdollisesti sisältyvän virren johdosta ei juhlaa voida pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavana tilaisuutena (ks. kohta **b** yllä). Mutta päivänavaus on uskonnollinen tilaisuus heti, kun sen pitää seurakunnan työntekijä tai siihen sisältyy virsi, rukous tai Raamatun lukua tai ylipäätään uskonnollista puhetta. Jalonen on siis väärässä tilaisuuksien luonteesta.

Jalonen sitä paitsi jopa unohtaisi näin koulun juhlia koskevista ohjeista sen, että koulun juhlista on tiedotettava huoltajille ja lukiossa opiskelijoille ja että tarvittaessa oppilaan huoltajien/opiskelijan kanssa voidaan sopia näiden juhlien tai niiden osan kanssa vaihtoehtoisesta toiminnasta. Jalonen kai haluaa salattavan sen, milloin koulussa on uskonnollinen tilaisuus, joka hänen mukaansa ei sitä muka olisi eikä edes sisältäisi uskonnon harjoittamista.

Jalonen vääristelee tarkoitushakuisesti, sillä Jalosen johtopäätöksenä siis on, että hänen mainitsemansa kaltaisista päivänavauksista ei tarvitsisi tiedottaa oppilaiden huoltajille/opiskelijoille ja kaikkien olisi niihin pakko osallistua, jolloin niiden ajaksi ei oppilaille tarvitse järjestää muuta toimintaa. Tämä on vastoin Opetushallituksen ohjeita koulun/oppilaitoksen uskonnollisista tilaisuuksista (ks. kohta **a1** yllä).

Jalonen siis piittaamattomuudellaan rikkoo oppilaiden, heidän huoltajiensa ja opiskelijoiden uskonnon- ja omantunnonvapautta velvoittaessaan oppilaat/opiskelijat osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen. Tämä on mitä suurin vääräys. Tämä Jalosen epäeettisyys todistaa irvokkaalla tavalla oikeaksi sen, minkä yllä kohdassa **c3** hänen haastattelustaan lainasin, että eettisten kysymysten käsittelemiseen koulussa päivänavaukset eivät välttämättä ole paras kanava.

Mahdollisesti Jalosen motiivi on se, josta kouluasiainsihteerin Tuula Vinko kirjoitti, eli tavoite vältyä mahdollisesti isoista muun toiminnan käytännön järjestelyistä (ks. kohta **c3** yllä).

Mutta onko sellaisten järjestelyjen edes mahdollista onnistua? Kuten kohdassa **c3** päättelin, seurakunnan työntekijän tai vaikkapa koulun oman uskonnollisen julistajan päivänavausta kuunnellaan keskusradiosta, ja toisaalta keskusradiota ei voi kuulemma koskaan sulkea, koska sen välityksellä on voitava välittää hätätiedotteita (nämä seikat kertoi minulle myös sen lukion opettaja, jossa yhdistyksemme tuntijakolausunnon mukaan luovuttiin kokonaan päivänavauksista). Kuinka silloin järjestetään tilat ja muuta toimintaa niille oppilaille/opiskelijoille, jotka eivät uskonnolliseen päivänavaukseen osallistu ja joita ei sen tähden saa myöskään pakottaa sitä kuulemaan?

Senkin perusteella, mitä Tuula Vinko kirjoitti, on suuresti pelättävissä, että Jalonen voi venkoilullaan tavoitella jopa sitä — ja on ehkä jo onnistunutkin siinä —, että oppilaiden huoltajille/opiskelijoille ei edes kerrota mahdollisuudesta ilmoittaa, että oppilas/opiskelija ei omantunnon syistä osallistu uskonnollisiin tilaisuuksiin.

Jalonen voi korjata Turun peruskoulujen ja lukioiden toiminnan tässä suhteessa ottamalla Opetushallituksen ohjeet tosissaan. Mutta keskusradion kautta välitettävien uskonnollisten päivänavausten sulkeminen pois niiden kuultavista, jotka ovat sellaisista kieltäytyneet, saattaa tuottaa ylikäymättömiä hankaluuksia, minkä vuoksi niistä olisi luovuttava kokonaan.

Päivänavausten ongelmat keskittyvät juuri uskonnollisiin päivänavauksiin. Ne eivät lisää yhteisöllisyyttä, vaan päinvastoin tuottavat erottelua. Koulut eivät, kuten Jalosen haastattelu osoittaa, pyri myöskään takaamaan omantunnonvapauden toteutumista edes siinä määrin kuin se olisi käytännössä mahdollista. Mikä myöskään olisi se muu toiminta, jota peruskoulussa järjestetään? Senhän tulisi olla niin mielekästä, että se houkuttelisi kaikkia osallistumaan ja että sitä voisi silloin jopa mainostaa. Kuulemani mukaan omantunnonvapaus toteutuu heikosti myös siksi, että oppilaiden huoltajat ja lukion opiskelijat eivät käytä kieltämisen/kieltäytymisen mahdollisuuttaan siitä epäasiallisesta syystä, että oppilaat/he eivät joutuisi erottumaan joukosta, vaikka huoltajat/he itse eivät uskonnollisia päivänavauksia kouluun haluaisikaan.

Voi olla, että Jalonen haluaa seurakunnan työntekijöitä pitämään päivänavauksia, koska näin koulun omien ihmisten, opettajien ja oppilaiden/opiskelijoiden, ei tarvitsi vaivautua niitä pitämään — pois sulkien nyt koulun mahdolliset innokkaat oman uskontonsa julistajat. Tällainen laiskuus ei kuitenkaan saa johtaa ongelmiin oppilaiden/opiskelijoiden omantunnonvapauden kanssa.

Uskonnolliset päivänavaukset olisi siis syytä lopettaa kokonaan. Yhdistyksemme kannan mukaan koulussa ei edes tulisi olla mitään uskonnonopetusta eikä uskonnon harjoittamista missään (muussaakaan) muodossa, sillä ajamme kaikkien lasten ja nuorten sekä myös opettajien uskonnon- ja omantunnonvapautta. Uskontoihinhan voi perehtyä ja uskontoa harjoittaa valitsemallaan tavalla koulun ulkopuolella jokainen, joka sellaista haluaa, mutta ilman sitä pakkoa, jonka koulunkäynti tai (huonojen työjärjestelyjen seurauksena) koulussa työskenteleminen tuottaa.

Päivänavauksia puolustavat lähinnä vain ne tahot, jotka tahtovat, että koulussa olisi uskonnollisia, erityisesti seurakunnan työntekijöiden pitämiä päivänavauksia. Kun siis päätettäisiin lopettaa uskonnolliset päivänavaukset, ei oppilailla/opiskelijoilla olisi tarvetta kieltäytyä päivänavauksista eikä oikeuttakaan siihen, ja olisi mahdollista vapaammin pohtia, mikä päivänavausten mielekäs sisältö olisi, tulisiko niitä järjestää luokittain vaiko koko koululle, kuinka usein niitä tulisi järjestää ja tarvitaanko niitä lainkaan, ainakaan asetuksen vaatimina.

Toivon oikeusasiamiehen tekävän seuraavaa: Kasvatus- ja opetustoimen johtaja Timo Jaloselle on kerrottava, että hänen tapansa rajata uskonnollisia aineksia sisältäviä päivänavauksia pois uskonnollisten päivänavausten piiristä on vastoin perustuslain uskonnon ja omantunnon vapauden takamaa pykälää ja Opetushallituksen tätä koskevia koulut ja oppilaitokset käytännön toimiin velvoittavia ohjeita.

Jouni Luukkainen

Liitteet

1. Artikkelit ”Aamuhartauksista juontuva perinne on hiipumassa: Päivänavaus jää kouluissa usein pitämättä”, *Turun Sanomat* la 15.1.2011 (sivu 7)
2. Puheenvuoro-kirjoitus ”Uskonto näyttäytyy koulussa monin tavoin”, Kirkkohallituksen kouluasiainsihteeri Tuula Vinko, *Kotimaa* to 13.1.2010

Tiedoksi liitteen 2 kera sähköpostiviestin liitteinä:

Kasvatus- ja opetustoimen johtaja Timo Jalonen, timo.jalonen@turku.fi

Toimittaja Heli Peltoniemi, Turun Sanomat, heli.peltoniemi@ts.fi